

HRVATSKI IDENTITET IZMEĐU PROŠLOSTI I MODERNITETA

Ovaj prilog nije zamišljen tako da na teorijskoj razini razmatra definiciju identiteta, pa zatim nudi recept za budući i poželjan hrvatski identitet. Zadaća priloga je samo da upozori na kompleksnost poimanja identiteta u hrvatskoj prošlosti te uputi na moguće pravce razvoja u budućnosti.

Iako kao medievist teško mogu odoljeti a da ne raspravim pitanje o hrvatskom identitetu u predmodernim razdobljima, pa i u srednjem vijeku, smatram da bi u ovom času to bila preteška zadaća, jer je identitet Hrvata prije stvaranja nacije posve neobrađen. Spomenimo samo da su u srednjem vijeku prevladavali identiteti zasnovani ponajprije na pripadnosti rodu, lokalnoj zajednici (selu, gradu, župi, županiji), društvenom sloju, vjeri, profesiji.¹ Osim njih, ljudi su se identificirali i kao podanici određenog vladara ili kraljevstva, a u izvjesnom obliku i kao pripadnici neke etničke skupine. Kada je riječ o ranome srednjem vijeku, ono što bismo nazvali hrvatskim identitetom ostaje gotovo neuhvatljivo, jer je satkano od rijetkih i lako kidivih niti nepouzdanih i teško protumačivih vrela.² Raznim aspektima identiteta u

¹ O pitanju etničke pripadnosti u srednjem vijeku: N. Budak, »Etničnost i povijest«, u: E. Heršak (ur.), *Etničnost i povijest*, Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, Jesenski & Turk, Hrvatsko sociološko društvo, 1999, 11–24.

² Najnoviji pogledi na tu problematiku: N. Budak, »Identities in Early Medieval Dalmatia (7th–11th c.)«, u: I. Garipzanov, P. Geary i P. Urbanzyk (ur.), *Franks, Northmen and Slavs: Identities and State Formation in Early Medieval Europe*, Brepols, series *Cursor mundi*, volume 5, 2008, 223–241; D. Dzino, »Novi pristupi izučavanju ranog hrvatskog identiteta«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 41 (2009), 33–54.

hrvatskom razvijenom i kasnome srednjem vijeku zasad se sustavnije bavio samo Tomislav Raukar, upozoravajući na kompleksnost kasno-srednjovjekovnog osjećaja pripadnosti.³ Humanistička inteligencija u dalmatinskim gradovima legitimirala se kroz pripadnost (Dalmatinci) i kroz etničku pripadnost (Slaveni) te kroz kategoriju utemeljenu u klasičnoj naobrazbi (Iliri). Nositelj hrvatskog identiteta bilo je sve do početka 16. stoljeća uglavnom srednje i niže plemstvo. Protjerano od Osmanlija iz središnjih dijelova Hrvatske, zadržalo se na zapadu kraljevstva, ali je naselilo i Istru i Slavoniju, prenoseći sa sobom i hrvatsko ime, te šireći ga na krajeve u kojima do tada nije bilo u uporabi ili se koristilo samo sporadično.⁴ S doseljenim stanovništvom iz uže Hrvatske, u srednjovjekovnoj su se Slavoniji počeli miješati hrvatski i slavonski identitet pa su postupno jezik, sabor, grb i samo kraljevstvo postali hrvatski, iako je dugo vremena bilo neizvjesno neće li prevladati slavonsko ime.⁵ Protonacionalna hrvatska ideologija, ili pokušaj osmišljavanja jedinstvenoga hrvatskog identiteta, formulirana je najizrazitije u djelima Pavla Rittera Vitezovića.⁶

Na prostoru koji danas obuhvaćaju hrvatska nacija i država, sve do 19. stoljeća postojali su deseci identiteta zasnovanih na etničkoj ili teritorijalnoj pripadnosti, od kojih su se samo neki pojavljivali pod

³ T. Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, Zagreb: Školska knjiga, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, 1997 (na više mjesta, napose str. 386–388).

⁴ O sudbini hrvatskoga plemstva, nositelja hrvatskoga srednjovjekovnog identiteta: I. Jurković, »Raseljena plemićka obitelj za osmanske ugroze: primjer Berislavića de Werhrecka de Mala Mlaka«, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU* 20(2002), 125–164; 21(2003), 119–181. Ovaj je rad samo dio opširnih istraživanja provedenih zbog izrade disertacije na Central European University (obranjene 2004).

⁵ N. Budak, »Der Einfluss der Migrationen auf die Veränderung der ethnischen Selbstidentifikation im Raum des Mittelalterlichen Slawoniens«, u: N. Budak i B. Vranješ-Šoljan (ur.), *Verfestigungen und Änderungen der ethnischen Strukturen im pannonischen Raum von 1526–1790*, Internationales kulturhistorisches Symposium Mogersdorf 1997, Band 28, Zagreb 2000, 5–21.

⁶ C. A. Simpson, *Pavao Ritter Vitezović. Defining National Identity in the Baroque Age* (doktorska disertacija), London 1991; Z. Blažević, *Vitezovićeva Hrvatska između stvarnosti i utopije*, Zagreb 2002, 134–196. O nekim aspektima protonacionalnih identiteta u Hrvatskoj: N. Budak, *Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku, Hrvatska povijest u ranome novom vijeku*, I, Zagreb: Leykam International, 2007, 207–217.

hrvatskim imenom (npr. hrvatsko srednjovjekovno plemstvo, hrvatsko stanovništvo Istre, Horvati u nekadašnjoj srednjovjekovnoj Slavoniji, Hrvati u književnosti i dr.).⁷

Procesi nacionalne integracije,⁸ koji su u suvremenom smislu započeli s ilirskim pokretom a zatim se širili iz Banske Hrvatske na Dalmaciju, Slavoniju, Istru, Bosnu i Hercegovinu i dalje, vremenski do u 20. stoljeće, imali su zadaću brisanja zasebnih i kreiranja jedinstvenoga hrvatskog identiteta koji bi bio u službi stvaranja i očuvanja nacije. Čitav niz identiteta pao je žrtvom tog unificiranja: slavonsstvo, dalmatinsko autonomaštvo, mađaronstvo, osjećaj pripadnosti austrijskoj kruni, ilirstvo⁹, slovinstvo¹⁰. Zasiurno su oslabljeni lokalni identiteti, iako su ipak preživjeli: festa sv. Vlaha jača osjećaj lokalne pripadnosti, ali nema više snagu državnog identiteta. Nestali su ili su ugroženi jezici i dijalekti (npr. dalmatoromanski, hrvatski crkvenoslavenski i čakavski), prestao se iskazivati identitet korištenjem različitih pisama (glagoljica je nestala iz uporabe, a ćirilica je postala »protuhrvatskim« pismom).

Međutim, hrvatska »mikroglobalizacija« započela je i prije 19. stoljeća. U kritičnim vremenima otpora Osmanlijama potreba za jedinstvom nije dopustila opstanak protestantizma među Hrvatima, a problem pravoslavlja nastojao se riješiti unijačenjem. Nakon

⁷ Mnoge je primjere pojavljivanja hrvatskog identiteta prije 19. stoljeća nabrojio J. Fine u knjizi kojom je nastojao dokazati da hrvatskog identiteta prije nacionalno-integracijskih procesa u 19. stoljeću nije bilo. Usprkos promašenosti teze i mnogim pojedinačnim pogreškama, knjiga nudi obilje materijala i zanimljivo zapažanje da se hrvatsko ime najustrajnije pojavljivalo na području Hrvatskog primorja, Vinodola i Krka, na teritoriju kojim su vrlo dugo upravljali knezovi Krčki, odnosno Frankapani. J. V. A. Fine ml., *When Ethnicity did not matter in the Balkans. A Study of Identity in Pre-Nationalist Croatia, Dalmatia, and Slavonia in the Medieval and Early-Modern Periods*, Ann Arbor: The University of Michigan Press 2006. Moja diskusija o toj knjizi: »Kako se doista s jugonostalgijačkih pozicija može negirati hrvatska povijest, ili o knjizi Johna V. A. Fine ml., *When Ethnicity did not matter in the Balkans...*«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 41 (2009), 487–495.

⁸ N. Stančić, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, Zagreb: Barbat, 2002.

⁹ O ilirskom ideologemu: Z. Blažević, *Ilirizam prije ilirizma*, Zagreb: Golden marketing, Tehnička knjiga, 2008.

¹⁰ Slovinstvo je osjećaj pripadnosti široj slavenskoj zajednici (u užem, »ilirskom« smislu, u južnoslavenskom smislu ili u smislu općeslavenske pripadnosti) koji postoji od srednjega vijeka i ne valja ga miješati sa slavonstvom, osjećajem lokalne, slavonske pripadnosti.

oslobađanja dijela hrvatskih zemalja, muslimanima nije bilo moguće ostati, a njihovi su vjerski objekti sustavno izbrisani.

Od sredine 16. stoljeća sve do 90-ih godina 20. stoljeća vidljiva je netrpeljivost prema različitostima i nastojanje da se izbrisu sve moguće razlike na putu stvaranja jedinstvenog identiteta. Na taj su način već u predmodernu doba napravljeni važni koraci prema uobličavanju suvremene nacije. Dvadeseto je stoljeće tom procesu dalo svoj najdrastičniji obol: uz velika stradanja pripadnika hrvatske nacije u užem smislu, u Hrvatskoj su gotovo u potpunosti nestali Talijani, Nijemci i Židovi, a broj Srba bitno je smanjen, usprkos djelomičnom povratku izbjegloga srpskog stanovništva posljednjih godina.

Dakako da brisanje posebnosti nije nikada bilo u potpunosti uspješno. Mnogi su identiteti preživjeli, a stvarali su se i novi, kako doseljavanjem stanovništva iz drugih dijelova nekadašnje Habsburške Monarhije tako i utjecajem ideologija i religija izvana. Napose su Talijani bili uspješni u širenju svoje nacionalne propagande, što dokazuju brojni dalmatinski i istarski Talijani koji su nosili ili nose slavenska prezimena. Jednako je, ako ne i više uspjeha, imala Srpska pravoslavna crkva u pretvaranju gotovo cjelokupnoga pravoslavnog stanovništva Hrvatske u Srbe.

Ipak, hrvatska je inteligencija u ustanovama (Sveučilište, Akademija, Matica hrvatska, školstvo, muzeji) nastojala stvoriti privid jedinstvenog identiteta nacije, stvarajući ponajprije jednu povijest¹¹ i jedan jezik.¹² Nećemo sada ulaziti u razlike u shvaćanju nacije, pa i nacionalnog identiteta, među pojedinim nacionalnim ideologijama (u prvom redu među pravaštvom i jugoslavenstvom¹³): bitno je da je svaka od njih naciju vidjela kao jedinstveno biće, dopuštajući jedino pokrajinske razlike na etnografskoj razini.

¹¹ Prvi pokušaj pisanja znanstveno utemeljene povijesti Hrvata (izuzmu li se Lučić i neki raniji pokušaji) datira s kraja 18. stoljeća, kada je J. Mikoczy napisao *Otiolum Croatia liber unus* (tiskan posmrtno 1806). T. Smičiklas autor je djela *Poviest Hrvatska* (Zagreb: Naklada Matice Hrvatske, 1879–82), prve u nizu »sinteza« hrvatske povijesti, na koju se nadovezuje monumentalno djelo V. Klaića.

¹² Z. Vince, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1978.

¹³ M. Gross, *Izvorno pravaštvo. Ideologija, agitacija, pokret*, Zagreb: Golden Marketing, 2000; ista, *Vijek i djelovanje Franje Račkoga*, Zagreb: Novi Liber 2004.

Tako zamišljena jedinstvena nacija morala je imati jedinstven identitet. Vrlo stari motiv stoljetne borbe za kršćanstvo, a protiv Osmanlija, bio je njegov jak konstitutivni element, iako ideja nije bila originalna: titulom predziđa kršćanstva kitili su se od Litve do Jadrana, a isti je motiv poslužio i Srbima, Bugarima i Grcima. U hrvatskoj je verziji, naravno, bilo naglašeno katoličanstvo, odnosno pripadnost zapadnomu civilizacijskom krugu, pa je s vremenom nastao mit o civilizacijskoj granici na Drini.¹⁴ Treći važan element postala je teza o tisućljetnoj hrvatskoj kulturi, simboliziranoj najčešće motivima pleterne ornamentike, inače zajedničke širokom području langobardske i karolinške umjetnosti, ali pretvorene u tobože ekskluzivno hrvatski umjetnički proizvod.¹⁵

Pokušamo li svesti na zajednički nazivnik ono što je do Drugoga svjetskog rata *velika većina* prihvaćala kao obilježje hrvatskog identiteta, doći ćemo do zaključka da su to bili sljedeći elementi:

1. hrvatski jezik (uz minimalnu toleranciju dijalekata),
2. latinično pismo (uz podsjećanje na nekadašnju uporabu glagoljice i – manje – ćirilice),
3. pripadnost zapadnomu civilizacijskom krugu,
4. pripadnost kršćanstvu, odnosno katoličanstvu (uz određenu toleranciju drugih oblika kršćanstva, pa čak i drugih religija: islama i židovstva),
5. tisućljetna kultura, pri čemu se naglasak stavlja na djela nastala nakon pretpostavljenog doseljenja Hrvata početkom 7. stoljeća i na književnost na hrvatskom jeziku,
6. nepostojeća, ali željena država, čiji su korijeni traženi u ranosrednjovjekovnom kraljevstvu.

Za potkrepu ovih elemenata stvoren je niz mitologema, za što su, uz politiku, ponajprije bile zaslužne historiografija i književnost 19. stoljeća. Tako su nastali mitovi o Tomislavu i krunidbi na Du-

¹⁴ I. Goldstein, »Granica na Drini – značenje i razvoj mitologema«, u: *Historijski mitovi na Balkanu*, Sarajevo: Institut za istoriju, 2003, 109–137.

¹⁵ J. Horvat, *Kultura Hrvata kroz 1000 godina*, Zagreb 1939.

vanjskome polju,¹⁶ o Grguru Ninskom,¹⁷ Nikoli Šubiću Zrinskom,¹⁸ uroti zrinsko-frankapanskoj,¹⁹ Rakovičkoj buni, banu Josipu Jelačiću i o granici na Drini, a korišten je i jedini autentični srednjovjekovni mit, onaj o ubojstvu kralja Zvonimira.²⁰ Tome valja pridodati i mit o Matiji Gupcu, čiji je tvorac A. Šenoa utjecao i na stvaranje mita o senjskim uskocima²¹. Motiv Seljačke bune 1573. mogao je dobro poslužiti ideologijama koje su se zasnivale na socijalnim faktorima (ideologija braće Radić ili komunista).

Kombinacijom pojedinih mitologema i njihovih varijanata stvarali su se idealni identiteti, prilagođeni potrebama stranaka ili ideologija. Tako su ideolozi jugoslavenstva naglašavali Tomislavovu suradnju sa Srbima u ratu protiv Bugara i njegove pobjede nad Mađarima, kao i borbu Grgura Ninskog za slavenski jezik protiv romanskih (čitaj: talijanskih) tuđina. Podobni su bili i mitovi koji su govorili o borbi protiv Habsburga i Osmanlija kao o zajedničkom južnoslavenskom otporu, ali samo u mjeri u kojoj nisu naglašavali težnju za hrvatskom državnošću, a Jelačić je bio pogodan za dokazivanje hrvatsko-srpske sloge u ratu protiv Mađara. Prikazi velike Hrvatske u doba Petra Krešimira IV. bili su dopušteni u školskim udžbenicima samo zbog uspostavljanja ravnoteže s velikom Slovenijom (Karantanijom), Sr-

¹⁶ Mit o Tomislavu nastao je u radovima I. Kukuljevića Sakcinskog i F. Račkog, a znatan poticaj dobio je u vrijeme proslave 1000-te obljetnice Hrvatskoga kraljevstva 1925. Vidi: *Zbornik kralja Tomislava*, Zagreb: JAZU, 1925.

¹⁷ N. Budak, *Prva stoljeća Hrvatske*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1994, 159–198.

¹⁸ U mitu o obrani Sigeta nisu sporne činjenice junačke obrane i pogibije branitelja, već nastojanje da se sve branitelje proglasi Hrvatima (kao što u mađarskoj nacionalnoj memoriji sve branitelje, uključujući Zrinskog, drže Mađarima).

¹⁹ Zavjera velikaša protiv Leopolda I. prikazuje se u našoj historiografiji, ali i u školskim udžbenicima i publicistici kao ekskluzivno hrvatski izraz nezadovoljstva vladavinom Habsburga, a u potpunosti se zanemaruje mađarska komponenta koja je, pogotovo do smrti Nikole Zrinskog, bila znatno važnija od hrvatske. Također se u potpunosti zanemaruju osobni motivi urotnika, a naglašava se njihova tobožnja borba za neovisnu Hrvatsku, iako je i samim urotnicima bilo jasno da nikakva neovisna Hrvatska u onim političkim prilikama ne bi bila moguća.

²⁰ I. Goldstein, »Kako, kada i zašto je nastala legenda o nasilnoj smrti kralja Zvonimira«, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest* 17 (1984), 35–52.

²¹ C. Wendy Bracewell, *Senjski uskoci*, Zagreb: Barbat, 1997, 8–17.

bijom u vrijeme Dušana, Bosnom u vrijeme Tvrtka, a u socijalističkoj Jugoslaviji i s Crnom Gorom u vrijeme dukljanskih vladara te Make-donijom u doba Samuila.

Hrvatski su nacionalisti naglašavali mitologeme koji su služili izražavanju težnji za samostalnom hrvatskom državom (Tomislavova krunidba, Grgurova borba za primat Ninske biskupije u hrvatsko-dalmatinskoj crkvenoj provinciji, borba protiv Osmanlija i Habsburga za očuvanje državnosti i stjecanje ponovne neovisnosti). Oni radikalniji odbacivali su Grgura kao protagonista »bizantske« politike (zbog njegova tobožnjeg zauzimanja za glagoljicu i otpora Rimu) i inzistirali na mitologemima koji su utvrđivali granicu civilizacija na Drini.

Svima je, međutim, bilo zajedničko brisanje sjećanja na Mađare, a u manjoj mjeri i na Talijane (Veneciju), Austrijance (Nijemce) i Osmanlije. U versailleskom poretku Mađari su bili najopasniji protivnici, a uspomene na sukobe s njima bile su i najživlje, pa su nastojanja da ih se potpuno izbriše iz hrvatske (i južnoslavenske) memorije razumljiva. Kako se na mađarskoj strani postupalo na isti način, svijest o osam stoljeća hrvatsko-mađarskoga suživota gotovo je sasvim nestala u nacionalnom sjećanju obiju strana.

Postojale su i druge razlike, poput opreka između liberala i konzervativaca, a u 19. stoljeću ne smijemo zaboraviti austrofile, mađarone i autonomaše, kojima su povijesni pobjednici oduzeli legitimitet nositelja hrvatskog identiteta, iako su neki od pristaša tih političkih opcija dali bitan prinos izgradnji hrvatskih nacionalnih institucija (poput I. Kršnjavoga).

Mogli bismo zaključiti da se identitet hrvatske nacije formirao u drugoj polovici 19. stoljeća i u prvim desetljećima 20. stoljeća kao niz općeprihvaćenih, ali ne dokraja određenih mitologema. Iz toga »zajedničkog nazivnika« svatko je mogao uzimati što želi i odabirom sebi prihvatljivih elemenata kreirati vlastiti identitet. To bi značilo da je hrvatski identitet postojao kao nikad ostvareni ideal, a da su stvarno egzistirali samo parcijalni hrvatski identiteti, prilagođeni ideološkim potrebama njihovih nositelja.

Takva definicija identiteta, svedena gotovo isključivo na nacionalne vrijednosti (jer se i katoličanstvo, kao internacionalna kate-

gorija, shvaćalo nacionalno), bila je ograničavajuća, a ne poticajna i kreativna. Usprkos tome, bilo je nastojanja da se identitet traži i u internacionalnom, a ne samo nacionalnom. U umjetnosti se nacionalni i internacionalni stilovi sukobljavaju ponajprije u glazbi i arhitekturi, ali se kao odraz identiteta prihvaća uvijek samo nacionalno.²²

Tijekom Drugoga svjetskog rata (i neposredno uoči njega) glavne sukobljene ideologije nastojale su hrvatski identitet opteretiti radikalnim nacionalizmom i komunizmom, ali je on u osnovi ostao nepromijenjen, jer je nacionalna svijest već čvrsto bila ukorijenjena i teško ju je bilo preoblikovati.

Tek od pedesetih godina, a osobito u 60-ima, tanki sloj obrazovanoga građanstva prihvaća u većoj mjeri modernizam i internacionalizam, osobito u glazbi, likovnim umjetnostima, filmu, kazalištu, elektroničkim medijima i plesu (Muzički biennale, EXAT, Nove tendencije, kiparstvo V. Bakića i D. Džamonje, filmovi B. Bauera, eksperimentalni film T. Gotovca, rad A. Martija na televiziji, Tjedan suvremenog plesa, Studentsko eksperimentalno kazalište, *rock*-glazba, stripovi).²³ Suvremena se hrvatska kultura prvi put snažnije otvara i aktivno sudjeluje u međunarodnim događanjima. Nažalost, nisu mi poznata istraživanja koja bi govorila koliko su ti internacionalni elementi postali dio identiteta barem jednoga dijela hrvatskoga društva, ali nema sumnje da su utjecali na razbijanje usko nacionalnih identitetskih okvira.

Naravno, većina stanovništva Hrvatske participirala je u paralelnoj, ruralnoj kulturi, potisnutoj u drugi plan, s nizom lokalnih identiteta. Uostalom, pripadnost lokalnom i globalnom hrvatskom identitetu nije se nikad isključivala. Pitanje je što je za neobrazovano, ili poluobrazovano stanovništvo, koje je činilo veliku većinu, zapravo bio hrvatski identitet? Posrednici identiteta za njih su bili Crkva, obiteljska tradicija, povijesne slike na Kraševim bonbonijerama ili na Matičinim kalendarima, u vrlo maloj mjeri neka znanja stečena u

²² Npr: I. Kocelj, »Jakov Gotovac«, u: N. Budak (ur.), *Croatica – hrvatski udio u svjetskoj baštini*, II, Zagreb: Profil International 2007. (drugo, izmijenjeno izdanje), 658–661; ista, »Boris Papandopulo«, *Croatica*, 698–701.

²³ Vidi niz članaka u N. Budak (ur.), *Croatica – hrvatski udio u svjetskoj baštini*.

školi, poneka manifestacija, nacionalni simboli (grb i zastava, makar i sa socijalističkom petokrakom), spoznaja da govore hrvatskim jezikom (iako su najčešće vladali nekim dijalektom). Na toj se razini identitet i nije mogao graditi drugačije nego kao identitet »protiv« nekog drugog, a ne kao identitet »za« sebe.

U doba zrelog socijalizma, u 70-im i 80-im godinama 20. stoljeća, postoji i među Hrvatima jugoslavenski identitet²⁴. Jugoslavenski je identitet kod nekoga mogao postojati i paralelno s hrvatskim, ne kao primarni, nego kao sekundarni osjećaj pripadnosti.

Političke promjene na početku 90-ih (osamostaljenje Hrvatske, slom socijalizma, rat i s njim povezana nacionalna mobilizacija, migracije stanovništva iz ratom ugroženih područja u gradove) stvaraju preduvjete za protuudar ruralne kulture: nacionalni se identitet počinje izražavati kroz tamburašku glazbu, povratak folka, naivnu umjetnost. U urbanizmu i arhitekturi padaju i zadnje barijere kaosu i neukusu pa dolazi do urbanističke devastacije čitavih dijelova Hrvatske, uključujući i dijelove Zagreba. Shvaćanje hrvatskoga nacionalnog identiteta vraća se na stanje prije Drugoga svjetskog rata pa dolazi do paradoksalne situacije: dok se Hrvatska deklarativno želi približiti Zapadnoj Europi, u stvarnosti je od nje sve udaljenija. U obrascima ponašanja počinju dominirati patrijarhalnost, nasilje, nepoštivanje pravnog sustava kojeg zamjenjuju neformalne klanske veze; drugim riječima, dominiralo je sve ono što volimo nazivati »balkanskim«.

Prestankom rata, u nedostatku vanjskog neprijatelja »protiv« kojeg bi se gradio vlastiti identitet, počinju jačati lokalni identiteti, izraženi – možda najjasnije, ali ne i najtočnije – u privrženosti lokalnim nogometnim klubovima. Do izražaja, kroz sukobe sa Zagrebom kao središtem vlasti, dolaze i regionalni identiteti: slavonski, dalmatinski, istarski. Oni nisu istovjetni nestalom slavonsstvu, dalmatinskom autonomaštvu ili talijanski obojenom istrijanstvu, jer nisu protuhrvatski, ali postoji opasnost da ti parcijalni identiteti nadjačaju opći hrvatski identitet.

²⁴ Sekulić i dr., *Sukobi i tolerancija*, Zagreb: Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, 2004.

Možemo li danas pretpostaviti kakav bismo identitet trebali graditi u skorijoj budućnosti, želimo li da Hrvatska u europskoj i svjetskoj zajednici zauzme mjesto koje bi većini njezinih stanovnika odgovaralo? To je, naravno, vrlo teško, jer nam vjerojatno nije sasvim jasno kakvo bi to mjesto trebalo biti, no pretpostavimo da nam je cilj ravnopravno članstvo u Europskoj uniji te prepoznatljivost i prihvatljivost u međunarodnoj zajednici. Takav novi hrvatski identitet trebao bi biti poticajan, a ne restriktivan; morao bi biti kompleksan i prilagodljiv, a ne sveden na nekoliko okamenjenih elementarnih čestica. U njega bi trebalo biti uključeno sve što je nastalo na prostoru Hrvatske, bez obzira na etničku pripadnost tvoraca određene baštine (rimске građevine, latinska književnost, talijanska kultura u Dalmaciji i Istri, srpski manastiri i dr.). On bi trebao uključivati i pozitivne utjecaje globalizacijskih procesa, uz poštivanje lokalnih identiteta. Trebalo bi ponovno osnažiti zajedničke elemente identiteta, tolerirajući regionalne, jer je zajednički identitet potreban za normalno funkcioniranje države.

Neophodno je da odredimo pravu mjeru naših vrijednosti, naspram sadašnjoj megalomaniji i nekritičnosti, u kojima smo skloni precijeniti ono što imamo i što smo stvarali, jer neopravdano uvjerenje u vlastite velike vrijednosti umrtvljuje inicijativu, poduzetništvo i želju za postizanjem što boljih rezultata.

Potrebni su nam jasni simboli identiteta kao poruka o tome što smo i što nudimo drugima. Ti simboli ne smiju biti svedeni na banalnosti tipa kravate (iako je ta vrsta simbola pogodna u turističke svrhe). Osnovne vrijednosti identiteta moraju se zasnivati na poštivanju demokracije, pravnog sustava (napose ljudskih prava i prava manjina), otvorenosti prema kulturnim tekovinama drugih naroda i na kvalitetnom obrazovanju (kvaliteti radne snage) kao općim vrijednostima, te na hrvatskom jeziku i vlastitoj kulturi kao posebnim elementima. Potrebno je pronaći pravu mjeru odnosa općeg (internacionalnog) i nacionalnog.

Stvaranje novoga, suvremenoga hrvatskog identiteta, jedna je od najvažnijih zadaća hrvatske intelektualne elite. Bez njegova ostvarenja Hrvatska će se teško izboriti za bolju budućnost.